

MARGÓRA
KÖZHASZON HASZONTALANUL, DE HATALMI
ERŐVEL

Gergely András

DOI: 10.25116/kozelitesek 2018.1-2.5

A haszontalanul hasznosság fogalma máris kétes mint cím, a hatalmi erő és a hasznosság pedig nemcsak a hatékonyságok durva és kíméletlen világát idézi, de a közhasznúságra elemi módon rácáfoló világnézet vagy korszakos államideológia asszociációjától sem esik távol.

Márpedig, ha igaznak látszik, ha csak „publicisztikusnak” akár, de erőszak és politika jegyesek – minden külön értesítés helyett (...hogya József Attila, pénztelen és kiszolgáltatott, kun és félig székely elődökre hivatkozó, örökkön vitatott egzisztenciájú állampolgár korszakos kifejezését kölcsönöztem rokon szándékú közlésemhez...). Korszakos fogalom ez, nemcsak emlékezetben megmaradt „bon mot”, de az állapotok talán azóta sem lettek rózsakertiek, s a lakonikus kijelentések győzedelmes tálalása ugyancsak maradt a magyar bankelnöktől is, aki számára az állam lakosainak adó-, jövedelem- és közpénz-hányada erőteljesen elveszíti alapvetően közadóztatásból és banki kamatszedésből származó funkcióját, amikor jegybanki alapítványokba osztják, porciózzák, maszatolják és csorgatják szét, nem feledve az államkassza hasznát és a társadalom állam-eltartó jószándékának elegendő hányadát is. E mindenkori „közhason” egykoron, amikor még Hobbes alapműve vagy a civil társadalom állammal vívandó küzdelme volt soron elméleti vitákban és kora-kapitalista állampolitikákban, valahogyan kitermelte azt a „jellegét”, amely a mindenki hasznára beállított öko-gazdaság és pénzügypolitika keretein belül végbement, vagy másképpen szólva végülis csúfosan befuccsolt. Becsődött mint állampolitikai eszme a polgári társadalom építésével, a lenini gazdaságpolitika alap-stratégiájával, a „fejlett szocializmus” ideológiai elveivel, majd a privatizációs korszak delelőjén is, s egyáltalán, mióta az állam és társadalom viszonya aktuálisan tele lehetett tétekkel és befutókkal, vállalkozókkal és elbukókkal, fölhalmozókkal és ügyeskedőkkel – hisz maga az „álladalom” (ahogyan a reformkori magyar közjog nevezte) még fő funkciójában a feudális előjogok és kiváltságok polgárosodást gátoló hatásait igyekezett lefaragni a fennálló hierarchiákról, de immár feledte ezt a feladat-tudatát is. Azóta a polgári lét a kiszolgáltatottság antropológiájának témaköre lett, a mélyszegénység esélyeinek perspektívája, a re-feudalizáció terepe és a globális kapitalizálódás egyes nemzeti szférákra lebontott variánsa immár. Továbbá az erőszak mint politika kapott legitimitást, az erőhatalom mint állampolgárok elleni stratégiai eszköz vált „eszélyessé”, s az alárendelés művészete mint kortárs közpolitikai vállalkozás mindezek okán talán már egyre kevésbé okoz meglepetést. Az állam mint közhatalom hordozója, az államfenntartó állampolgár („államalkotó tényező”) mint végső soron önmaga és társadalma

ellen uralmat létrehozó szereplő (mint választópolgár) ma már ismét csak sápad, megkésve ébred, vagy opozícióba szorul, midőn konstatálja, hogy az állampolgárok már körülötte is rádöbbsenek: saját vállukon a magas-politikába fölkapaszkodott egyedek élnek és visszaélnék a bizalmi tőke immár kihelyezett adományával, s a „köz” hatalma mint elidegenült eszközhatalom mutatkozik a magasabb szférákban, erődökkel és fegyveresekkel védett társadalmi övezetekbe vonul vissza „közfunkcióként”, s megüli a közpénzen és közérdekből létrehozott intézmények közpolgárok elleni bástyáit, szertartásait, felhalmozási ünnepeit, törzsi osztzkodási rítusait.

Ekörvonalakközöttmostkíméletesenneminduloknyomába amakropolitikai, mezo- és mikropolitikai világoknak, mert e föltételezett feloszthatósággal már eközben úgy kellene számolnom, mintha közmegegyezésesen tudni kéne bánnunk egyúttal a „politikai” jelzővel, fogalommal, tartalommal is. Pedig ez (is) épp olyan, aminek az ókori fogalomkeresések óta sem alakult ki egynemű és egyértelmű definíciója. Annyi azonban biztosan közmegegyezés tárgya lett, hogy a köz-ért csak közös megoldás, csak képviseleti eszköztár és közhasznú intézményesültség működhet jogérvényesen. Ámde a KÖZ mibenléte, a KÖZÖSSÉG egyezményes meghatározása, a TÁRSADALOM alkalmazott definíciója épp oly lebegővé lett, mint az Emberiség és az emberség meghatározása, amelyek hiába többé-kevésbé egykorúak az Ember önmeghatározásával mint kísérlettel, további jelentés-árnyalatokban immár annyiféle pontosításra érdemesültek, ahány torokból csak előbukkannak. Az emberlét „abszolútuma”, az Ember kiteljesedési perspektívája vagy önmagában vett „tökéletessége”, sőt „társas lény” mivolta és kooperációra képes hajlandóságai immár nem csupán az ember és természet kapcsolatrend egyensúlyos részei lettek, hanem tagolt összképek formájába simultak, melyeken túl már a család, a törzs, a nemzet, a beláthatóan lakott tér kisebb univerzumai mint társas viszonyok, rokonságok, szomszédságok, kapcsolathálók egész hatalmas rendje/rendszere található meg, s valahol az elméleti közelítések „magasában” ezek formálják a társadalom képét, majd ezek rendszerező „tagolásába” kapcsolódik be a társas lét makro-rendszereinek (emberiség, összlakosság, élővilág, „társadalmak”) összefüggés-tartománya is. Ámde egykor, a 18–19. századi modellek formájában az állam maga is ide tartozott a közfelfogásban! Emlékezzünk csak a „természetjog” fogalmára, mennyi átértelmezésen ment át pár száz éve alatt! Sőt, majdan a 20. század során az ember tanulmányozása az ősök létformáinak összefüggés-rendszere értelmében számos kísérlet formájában szolgálta a mélyebb, árnyaltabb megértést, no meg azt a kérdéskört is, miképpen tagolódnak a kortárs társadalmak, egymás között milyen szférái lépnek kölcsönhatásba, mi módon formálnak határokat, együttműködések és konfliktusokat. E kapcsolat- és konfliktus-történet azután a társadalomkutatók révén immár nemcsak a makro-univerzumok, hanem a kis terekben zajló nagy jelentőségű változásokat is méricskélmi, belátni képes közösségkutatások, szociálpszichológiák, pedagógiák, filozófiák részévé is vált, nemegyszer önnön társadalmi-szervezeti előzményeit kutatva az előtörténet, az egyértelműen

államisított körülmények, részben meg az állam-alatti szintű szerveződésmódok tanulmányozásai révén. Ez a társadalomtörténeti, szociológiai, szociálanropológiai vagy szociálpszichológiai szféra lett idővel a közösségkutatások fő terepe, s ugyanez maradt a politikai világok kutatásának szférája is. Ehhez pedig klasszikus ókori, modern polgári vagy épp ősi kisközösségi ideák kapcsolódtak, nem utolsósorban a demokrácia-kutatások és a közpolitikai gyakorlat mai kulcsproblémái mentén.

A hatalom, az uralom és uralkodás, ellenoldalán pedig a KÖZ-ért való cselekvés alapmodellje, a demokrácia immár évszázadok óta nemcsak tárgya a politikai gondolkodásnak, célja és tétje az emberek közötti együttműködésnek, de korunk alapkérdéseinek olyan súlyú döntéshozatali kockázata lett, amelyet nem épeszű immár a „szaktekintélyekre” bízni vagy a közpolitika fő manipulátorainak gondjaiba ajánlani. Időközben viszont a démosz-felfogások klasszikusaitól makro-és mikro-térben is oly távolságokra szorultunk/sodródtunk ki, hogy az elvont és közbeszéd-szerűen pontatlan demokrácia-fogalomhoz, vagy annak hatékony és várva várt működéséhez túl sok és túl tárgyatlan remény kapcsolódott. A politikai rendszerváltó, illetve az átmenetet elősegíteni próbáló közviselkedésben időközben nagyon érdekes magatartás-elem kapott hangsúlyt, valamiféle pozitív elvek és szabályok értelmében, mi több, a KÖZ „képviselésében”. Ez az interaktív kapcsolatra, ugyanakkor folytonos változásra nyitott attitűd a *közjó filozófiáját* követi elvileg, s beleértődik közéletünk, társadalmunk, megváltozott intézményrendszerünk, nyilvánosságunk egész demokratikus arzenálja, a „minden jóban osztozunk” illúziója, a „merhetünk magunk lenni” bátorsága, vagy a „Tied a világ, Magadnak építed” tévképzete és evidens csalódása is. De mert a társadalmi közjó érték-képzete régtől fogva rokonságba került a demokratikusan szervezett társadalmak kollektív érdekminőségével, majd ennek elszánt keresése és mindenkor normaként pártolása szinte azonossá vált a társadalompolitikával, a politikai közgondolkodással, ezért a közszabadságok rendszere és alapelvei (mint amilyen a szólás- és vallásszabadság vagy a félelemtől és nélkülözéstől mentesség) több évszázados karriert futottak be a nyugati demokráciákban, sajátos uralmi normává, hatalompolitikai értéktartalommal váltak közben. Volna is kitől tanulnunk az előzményeket, a folyamatot, az értékelveket és normákat illetően... Csak hát épp e „volna” ne volna olyan biztosan reménytelen...! Mily tüneményes lehetne, ha bizonyosak lehetnénk abban, hogy a társadalmi közjó képzetéhez nem társult (szinte kezdeteitől) valamiféle szkeptikus kritika, ügyeskedő visszaélések egész rendszere, megtévesztések és becsapások korszakos ideológiája is többféle, amely egykor már ismert is volt sok helyütt a világban, hisz példaképpen a legharsányabb és legősibb „demokráciában”, az athéniben, vagy az Egyesült Államok alapító atyáinak teremtő gondoskodása idején is a *demokratikus illúziók ellenében* fogalmazódott meg. Mindkettőben látványos volt a démosz kisebbségéből kimaradó többség csalódottsága, az erre következően már „többséginek” nevezett döntéshozatalban lehetetlenné váló kisebbségi máskéntgondolás joga és a csalódottak szub-köztársasága, alávetett életvilága. Majd a 20. század második felében a közjóról

vallott nyugati felfogások kritikái oly mértékben megszorodtak, hogy nyugodtan beszélhetünk ennek alapján már a nyugati társadalmak válságáról, a tételezett vagy tervezett társadalmi közjó lehetetlenségéről, a kiszolgáltatottság egyetemessé válásának új, de a korábbiaknál még totálisabb korszakáról is. Illetőleg, beszélnek ők maguk is épp eleget, a társadalmi felkelések egész új történetírási adattárat alkotnak, a pártoskodók vagy mozgalmárok alternatív valóságokban léteznek, a filozófusok '68-ban, a közgazdászok a '70-es években, majd a politológusok a nyolcvanasokban, fejlődéskutatók a kilencvenesekben, a Római Klub-osok az európai felelősség-gondolat kezdeteitől, a konzervatívok rendszeresen, demokraták hektikusan, néppártiak lekezelően, populisták harsányan szólnak mindezekről az elmúlt egy évszázad során is. Fényesen kiderült tehát ezekből a gondolat- és értékrendi törekvésekből, árnyalatokból, vehemenciákból is, hogy a *szabad intézményeket* eredetileg olyan emberek gondolták ki, akik hittek a korlátozások ama racionális rendszerében, amelyet a közjó filozófiájának nevezhettek a polgárosodások kezdeteinél. Mintegy párhuzamos történeti gondolkodásmódok révén időközben azonban (például a brit Bill of Rights 1689-es jogok nyilatkozata, vagy a francia felvilágosodás és az amerikai államok első, 1787-es alkotmánya óta) a nyugati liberális demokráciák kudarcai, hovatovább a legdemokratikusabbnak tartott kormányzatok bénulásai is fölhívták a figyelmet arra, hogy a végrehajtó hatalom gyengülése és a kormányzati tevékenység társadalmi presszió alá kerülése olyan merevségekhez és manipulációkhoz vezet, amelyek miatt ma már a *demokráciák számos tipikus betegsége* is megfogalmazható. Nem utolsósorban épp az elnyomó, vagy elnyomás új módjait kiépítő politikai hatalmak és „közpolitikai” tartalmukat sajátlagosan elvesztítő erőszakpolitikák kapnak lábra emiatt. Tehát ha létezik vagy létezhet is demokratikus fejlődés elvére épülő közgondolkodás, legalább annyira létezhet és formálódó állapotában, megbújtan is egzisztál az antidemokratikus „közjó”-felfogás, amely egyúttal megváltó erőpolitikai stratégia, az önmagát felhatalmazó/felkenő elnyomás társadalom- és politikatörténete is.

Kérdés persze, hogy a hatalomról és demokratikus rendszerekről szólva egyszersem beszélünk-e a közjó filozófiájáról, a nyugati demokráciák riasztó kudarcairól, a „Mindenkori Nép” kormányzati feladatairól és a hatalom bénulásának históriájáról, illetve alternatíváiról, vagy minden kortárs jelenség ma már drámai figyelmeztetésként szól, akár az államrezon vagy a végrehajtó hatalom sikerképességének vagy kudarcra ítéltségének kérdései, akár a globálisként fenyegető krízisek vagy a makrotársadalmi összehasonlítások merülnek föl konkrétan. Persze, nem „illiberális” államképet dédelgetve, s nem is ázsiai típusú sikerorientált társadalmakban látva a jövőképet érdemes mindezekről merengeni... – de hogy itt az ideje belátások, mérlegelések és döntések felé elindulni, az immár bizonyossá lett az europaizációs, globalizációs, illiberalizációs vagy új feudalizmust célul kitűző állammonopolista úrhatnárságok piacra jutása alkalmával... Megvannak ennek előzményei is, hisz már a hatvanas-hetvenes években megfogalmazódott a korabeli közpolitikában

„legalkotmányosabbnak” tekintett amerikai államiság vitathatósága az alárendelt uralmi terek, a helyi társadalmak tárgykörében (emlékezetes nemcsak Seymour Martin Lipset *Political Man* című könyve 1960-ból, Robert A. Dahl *Forradalom után?* és *A pluralista demokrácia dilemmái* a hetvenes években, Habermas, Bourdieu és Foucault hatalomelméletei erre következően is), melyek a politikai szféra túlzott túltengés-igényét vészesen fenyegetőnek ítélték már ekkoriban, s azóta nem különbül. Áldás-átok, hogy azóta minket is elért már a jótékony szkepszis, mely a történéseket körülöleli, de a reményeket sem hagyja végképp pusztulni...

A pusztulás, szétbomlás a részben a függő függetlenségek mentén sem érdektelen ezért az alighanem legtekintélyesebb teoretikus, Francis Fukuyama korszakos koncepcióival ellenpontozott gondolatmenetére fordítani kontrasztos figyelmet: egykönnyen átlátható, hogy az amerikai tradíció-kötött állampolitikai, kormányzati stratégia, kül- és nemzetpolitikai testcselek jellegzetes korszaka az Alaptörvény kora óta is számos történelmi, mozgalmi és uralkodási kerülőút ellenére a stabilan megmaradt alapelvekre épül. A neokonzervatív hagyomány is a demokrácia, autonómia és hatalomgyakorlás mindenkori „választóját” emeli fókuszba, s ennek fölmutatásával Fukuyama sem tesz kevesebbet, mint a demokrácia rangképességét nevezi meg, bármily lehangolt végkicsengéssel komponálja monografikus műveit. Viszont ha Fukuyama *Amerika választóton. Demokrácia, hatalom és a neokonzervatív örökség* című munkájában¹ a Bush-örökség úttévesztésével és a 2001. 09. 11. óta érvényben lévő amerikai külpolitikai rizikóvállalás szimbolikus szférában végbemenő bukásával foglalkozik, nyílt pártszakadás vagy világnézeti meghasonlás formájában is a többi neokonzervatívval folytatott vitát tükrözve... – akkor e négyévszáz oldalas monográfia nem egykönnyen lesöpörhető a maga tagoltságával, árnyalt és gazdagon hivatkozott forrásanyagával, teoretikus és historikus bázison fogant körképével, s nem politikai pamflet formájában, hanem angolszász típusú szaktudományi eleganciával és meggyőző erővel. Fukuyama az alapelvekből indul ki, a neokonzervatív örökséggel folytatja, fenyegetés és kockázat stratégiai háborúival, amerikai kivételességtudatból fakadó nemzetközi legitimációval és a fejlődés társadalomátalakítási teorémáival teljesíti ki mindezt, hogy majd a világrend intézményeinek újragondolásával és egy másfajta USA-külpolitika körképével zárja. A belső ív több ponton „az amerikai gondolkodás bezárulásának” ideológiai alapjait felfejtő Allan Bloom-féle felfogás kritikai felülbíráásával érintkezik, a Nemzeti Érdek és a Közérdek című folyóiratok szellemi horizontjával, az USA biztonságpolitikai háttérszervezeteinek stratégiai tervező tevékenységével, meg az Új Amerikai Évszázadért projekt Clinton elnököt Irak elleni támadásra ösztökélő ideológiai hatásmechanizmusokkal. Ezenközben látja és vallja be Fukuyama: *„Arra a következtetésre jutottam, hogy a neokonzervativizmus politikai szimbólumként és gondolatkörként egyaránt olyasvalamivé fejlődött, amit nem tudok többé támogatni. Amint e könyvben bemutatni*

¹ Századvég Kiadó, Budapest, 2006., 223 oldal.

igyekszem, a neokonzervativizmus koherens elvek együttesén alapult, amelyek a hidegháború során nagyjában-egészében ésszerű külpolitikához vezettek mind itthon, mind külföldön. Az alapelvek azonban sokféleképpen értelmezhetők, és a kilencvenes években egy olyan amerikai külpolitika igazolására szolgáltak, amely túlhangsúlyozta az erő alkalmazását, és logikusan vezetett az iraki háborúhoz” (9. old.). Ezt az úttévesztést és a Bush-kormányzat utáni állam alternatíváit vezeti végig a könyvön, a háborút mint az egypólusú világrend „fenntartás nélküli sikereként” elkönyvelt, „demokratikus realizmusként” triumfáló stratégiát 2004-ben már igazságtalan és indokolatlan háborúviselési következményként taglalja egy akkori (*A neokonzervatív pillanat* című) írásában, amely a korábbi keményvonalas Izrael-ellenes politika bírálatait termelte ki magából, s ennek „az apokaliptikus muzulmán világ fennálló fenyegetéséről” szóló téziseivel is vitába száll. A háborús és konfliktusgeneráló külpolitika, mely az USA-n belül is kialakította a Belbiztonsági Hivatal ügynökségét, keresztülvitte a Kongresszuson a hazafiassági törvényt, szélesebb jogkört adott a belügyi hatóságoknak, megtámadta Afganisztánt, s meghirdette a „megelőző háború” doktrínáját, majd megtámadta Szaddam Husszein rendszerét is a tömegpusztító fegyverek birtoklása miatt, ami éppoly alaptalan volt, mint a tálibok elleni szilaj vádask... Mindezek inkább a folytonos hadviselés légkörét, s korántsem a féken tartás taktikáját jelezték, ami részint régi amerikai policy, s benne méltó szerepe van a neokonzervatív „realisták” hangjának, részint tükrözi az erőpolitikával szembeni liberális internacionalisták jogon és nemzetközi harmónián alapuló rend eljövételében való reménykedését, továbbá a nacionalisták „nemzeti érdekeket szemellenzős, biztonságcentrikus módon” kezelő, izolacionista és idegenellenes attitűdjét, valamint a hidegháborúból még itt maradt „realista versus neokonzervatív” hagyomány követőire tagolható csoportok hatalmi szerepköreit is. Mindezekből a világ válaszaként a „lágú ellensúlyozás” következik, az amerikai hegemoniára törekvés és a globális Amerika-ellenesség kibomlása is, a belső nemzetépítési stratégiák térnyerése és küzdelme éppúgy, mint a más államokban kiváltható rokon- és ellenszenv manipulálása (19–21. old.). Olyan kérdések viszont, mint Kína, Észak-Korea, koszovói háború, Darfur-folyamat, START-egyezmények, ENSZ, Világbank és NATO-építés, Nicaragua, Kuba, Fülöp-szigetek, Dominikai Köztársaság, afrikai államok és közel-keleti konfliktusok kezelése – már nem képezték a közmegegyezéses, legitim hatalomgyakorlat tárgyát, ahogyan a költségvetés hadászati befektetései vagy a külföldi államokban USA-párti politikák sikerre segítésének megannyi kísérlete sem (142–175. old.). A nemzetközi együttműködésben tehát a legitimitáció és az uralmi hatékonyság kontrasztba került, végjátzmákra kényszerült, s nemegyszer veszteségekbe torkollott. Mindennek újragondolása és a hagyományos, szuverenitáson alapuló világrend-építési gyakorlat háborúmentes övezetek kialakítását célzó stratégiai célrendszerének súlyba helyezése csak akkor lehetséges, ha a fejlődő világ szegénységét, demokrácia-deficitjét, hiányzó szuverenitását együtt mérlegeljük az Államok éppen akut doktrínáival (175–202. old.).

Az a kérdés: vajon nem kellene-e az USA-nak önkorlátozást gyakorolnia, vagy hogy a fékek és ellensúlyok rendszerébe vetett amerikai hit és a koncentrált hatalommal szembeni evidens bizalmatlanság még jószándékú és erőteljes legitimáció esetén is meglévő attitűdje jogos-e, s megőrizhető-e a bizalom hazai meg nemzetközi téren, egyúttal fölveti a kiterjeszhető másik kérdést, hogy élhet-e hatalmával a kormányzat, amikor elkerülhetetlen a kihívásokkal összefüggő szembesülés (például szeptember 11., vagy analógiaképpen a mai Trump-ellenes felhorkanások tömegei)... Mindez egyben annak is vitatható témaköre, hogy a világ egyedüli szuperhatalma által elkövetett hibák megbocsáthatóak-e, s ha rávilágítanak a jóindulatú hegemonia elkerülhetetlen fogyatékoságára, szükséges és lehetséges-e „nem csupán jóindulatúnak, de körültekintőnek és okosnak is lennie...” – immár nem csupán az amerikai szupremácia fő problémája, hanem az ítélőképesség korlátozott mivoltára, sérülékenységére is utal (201–203. old.). Ha ugyanis „*Amerika válaszára*” van, akkor az államépítés, a 21. század kihívásaival szembeni Common Sense sem csupán szervezeti problematika, hanem egész földrésznyi hangos populizmus méltatlan visszhangja is.

Mindez – ma már tudjuk, látjuk, elszenvedjük – nem kis hányadában végigsöpör a kelet-európai tájakon is, kapcsolati kultúrák, kormányzati ideológiák, uralmi manipulációk sokaságával. Mindezekkel szemben ott marad az alternatíva kérdése: elviselni, vagy fölháborodni, tiltakozni vagy meglovagolni a közjó nevében szétterjedő uralmiság kínálókozó lehetőségeit? A közjával és közvéleménnyel szembeni egykori felfogásmódok, így például Walter Lippmann tapasztalati anyaga is arra alapoz, hogy a közvélemény nyomása csak reményekből és félelmekből táplálkozik, ezért tehát képtelen arra, hogy mint tömeg a valóság teljes komplexitását figyelembe vegye.² Mint a húszas évek politikai kommunikációjának, a harmincas évek közvéleményének és a negyvenes évektől a liberális közjólétiség bírálatának megalkotója, Lippmann is okkal figyelmeztet rá, hogy mivel a demokrácia a köztudatban a népuralmat, a nép kormányzati feladatokba, döntésekbe beleszólását, szervezett érdekképviseltek közjogilag biztosított rendszerét asszociálja, ezért talán ki kell végre mondani, hogy „a nép képes megadni vagy megtagadni hozzájárulását ahhoz, hogy kormányozzák..., megválaszthatja a kormányt, helyeselheti vagy kifogásolhatja a tevékenységét, de nem láthatja el a kormányzás feladatait, mert a nép maga nem képes kormányozni. ...Ahol a tömeg véleménye uralja a kormányt, ott kóros zűrzavar van a hatalom valódi funkcióit illetően, a zűrzavar pedig a bénultság határáig gyengítheti a kormányzás hatékonyságát”. A XX. században a nyugati demokráciákban a néptömegek nemegyszer olyan hatalomra tettek szert, amit már képtelenek gyakorolni, s a választott kormányok ezzel párhuzamosan viszont elveszítették a kormányzati hatalmat, vagyis képtelenek már kormányozni. Mi több, a népre támaszkodó demokratikus kormányzatokról eddig még nem sikerült bebizonyítani, hogy mindig és bármikor garantálják a jó kormányzást, s azt sem, hogy ha egy

² *Walter Lippmann: A közjó filozófiája* (The Public Philosophy, 1955), Bagolyvár Kiadó, Budapest, 1993.

országban a sok rossz jelenség miatt kézzelfoghatóvá válik az elégedetlenség, akkor ott okvetlenül demokráciával váltják fel az oligarchiát vagy a monarchiát.

Nos, hát itt tartunk, talán itt..., talán még messzebb. S talán épp emiatt különösen figyelemre méltó jelenség az, hogy a rendszerváltás utáni poszt-szocialista kormányzatok (nem különbül mint elődeik) a *közérdeket* egyenlővé próbálták tenni azzal, amit a választási eredmények jeleztek, függetlenül attól, hogy az uralkodó közvélemény esetleg a kritikus pillanatokban destruktívan tévedett, vagy épp a politikai feltételrendszer szimbolikus szférájában voltak más, mögöttes tartalmak, amelyek jelentése és jelentősége kihatott a választási magatartásra, a közvélekedésre, a tanácsstalanságra és megosztottságra, az egymás ellen uszíthatóságra is. S mert a közvélemény a maga megnövekedett hatalma birtokában olykor veszélyes döntések uraként mutatkozhat be – talán nem azért, mert „az istenadta nép” korlátoltabb lenne, mint politikusai, vagy mert a társadalmi érdekosztottság mögöttes politikai tartalmak és vágyak politikai (alkalmilag esetleg csak pártpolitikai) formákba öntött változataira adja szavazatát, hanem mert a társadalom *politikai közviselkedése*, politikai kultúrája a nagy, közös, korszakos tagadás-válaszokon kívül még aligha mutatkozik meg árnyaltabb kortárs demokrácia-variánsokban. De azért is rejt magában veszélyeket a „népi kormányzás” kísérlete, mert a közvélemény megkésett válasza a mindenkori politika kihívásaira meglehetősen ki van szolgáltatva a nagy kollektív tehetetlenségnek, a hömpölygő (ám ciklikus) mozgásoknak, s szükségképpen lassabb, mint egyes egyének vagy érdekcsoportok politikai reflexválasza. Ezekhez járul hozzá az is, hogy rendszerint nincs olyan kormányzati érdek, amely elemi kötelességének tartaná, hogy a társadalmat mindenről és sürgősen informálja – vagyis kritikus döntések előtt aligha fordulhat elő, hogy a nyilvánossággal a teljes igazságot közlik, építve arra, hogy meghallja a gyakorlati döntéshez elengedhetetlenül szükséges sokoldalú közléseket, netán bele is szólhat érdemi dolgokba. Amikor pedig a komplex közlések egyszerűsödnek, amikor a bonyolultból egyszerű lesz, a komplexből irányzatos, a feltételesből abszolút, a relatívból pedig szükségszerű – akkor „az igazság” többnyire radikális ferdítéseket szenved el.

A közjó ezen a módon fikcióvá, definiálatlan fogalommá, egyszer-s-mindenkori hivatkozási alappá, legitimációs forrássá válik, s annál inkább, minél kevesebb valóságalapja van kiteljesedésének. Az anomáliák egyike (bár nem magában áll, sőt rögvest magába is foglalja részben a másik anomáliát), jellegzetesen demagóg érvelés tárgyaként az volt, hogy a rendszerváltó választások a *Nép* véleményét mint a *szavazópolgárok* összességének véleményét fejezik ki, vagyis a Nemzet, a történelmi közösség (más főhatalom által elvitathatatlan) érdekeinek kifejeződése vagy közvetítése. Igen ám – mondja egy hasonló helyzetre Lippmann –, de a modern demokrácia döntő problémája abból a tényből fakad, hogy ez a feltételezés hamis. A szavazópolgárokra nem lehet úgy támaszkodni, mint

akik a Népet képviselik. A választások idején nem A NÉP szavaz, s főként nem értelmezhető maga a szavazás úgy, mint az egész közösség életbevágó érdekeinek adekvát kifejeződése. Az Egyesült Államok 1787-es alkotmányát körülbelül negyven fő írta alá kilenc állam nevében, s az alkotmány elrendeltetett az Államok összes népe számára, holott nem szavaztak a rabszolgák, a nők, s csakis a kívánatosnak minősített vagyoni és egyéb körülmények korlátozásainak megfelelők voksolhattak: a közel négymillió választójogosult népességből ötszázezer fő. Többségi jóváhagyásról tehát szó sem lehetett, mi több, az USA-ban még 1952-ben is csupán a népesség 40%-a hagyta jóvá saját kormányát. A szavazópolgárok összekeverése a néppel tehát olyan hamis jogcím, amit akkor hívnak segítségül, amikor a népképviselői gyűlés önérdékűen igazolja a végrehajtó hatalom birtoklását, a demagóg politikusok pedig magánérdékűen igazolják a közéleti emberek megfélemedését. A nép egy töredéke szavazópolgárként a Nép hatalmával ruházza föl magát – s ebbe a keretbe foglaltatik az a csel is, mely szerint az egész közösség érdekei nem egyebek, mint az adott pillanatban a közösséget alkotó tagok érdekeinek összege. Ez a láthatatlan, nem létező közösség ad racionális alapot, *legitimitást* a kormányzatnak. S ez a „virtuális reprezentáció” olyan *doktrína* része, sőt alapja lett, amelynek az a feladata, hogy elfogadtassa, elhitesse: mivel a Nép mint kollektív jogi személy az igazi tulajdonosa a legfelsőbb hatalomnak, mint szavazópolgárok összessége arra is jogosult, hogy megválassza, kik képviseljék őt, kik képviseljék a közérdeket, kik jelenítsék meg a közjót. S ez így van a 18. század végi Anglia, Franciaország, Amerika kormányai esetében – hogyan is lehetne hát másképp minálunk?

Másképp? Miként másképp, s milyen előképek, mintázatok alapján? Kiket követve vagy elkerülve, megtisztelve vagy bírálattal illetve? Hiszen a politikai demokrácia a tömegtársadalmak szervezetségi szintjén igen új keletű jelenség. Az angolok 1922-ben jutottak el a 43%-os reprezentációig, a franciák 1951-ben érték el az 51%-ot, az északi demokráciák még a XIX. század végén is alig jutottak odáig, hogy a népesség 5 százaléka válasszon. Ehhez járul az is, hogy mivel az uralomviselő sorsa a választásoktól függ, a végrehajtó hatalom képviselője mindig gyengébb, mint a választott hatalomé. A modern demokratikus kormányok természetesen kiterjedten megformált, szervezeti kultúrával is régóta rendelkező nagy kormányok, mind személyi állományukat, mind terveik sokrétűségét, mind pedig intervenciós lehetőségeiket tekintve, de nagyságuk még nem jelenti azt, hogy erősek is, hiszen a puffadtság éppúgy lehet a gyengeség jele is, és lehet szerves képtelenség arra, hogy ellenálljanak a partikuláris érdekeknek, a hivatalnoki kar nyomásának, a lobbiknak stb. A legfőbb végrehajtói hivatalt választással kell betölteni, de ebből hiányzik az öröklés, a szokásjog, a rang és a kiválósági hierarchia hatása, vagyis a hatalom képviselőinek nincs olyan rangjuk és hűbérbirtokuk, ami háttérként szolgálhatna ahhoz, hogy lelkiismeretükre hallgassanak, ne pedig rövidtávú érdekeikre. Mivel rövid ideig vannak a hatalomban, s ahhoz, hogy ott legyenek, manőverezniük és manipulálniuk kell a frakciók és érdekcsoportok között, politikájukat pedig úgy kell megvalósítaniuk, hogy az vonzó

legyen a közvélemény csoportjai, hangadói előtt – nem lehetnek tekintettel a mindennapi élet realitásaira, s nem érdekük ismeretekkel bírni a valóságról, vagy netán tekintettel lenni arra...

Más, bár nem hanyagolható kérdés, hogy a küzdelem és elnyomás sémája, avagy ellenpontjaként a szerződés és a zsarnokság témaköre a XX. század végét szinte teljességgel meghatározó alapkérdésekké lettek Foucault elemző analógiái során. Börtön-könyvében, a pszichiátria vagy a háborús küzdelem mechanizmusainak filozófiai válaszkeresései kapcsán elmondható, hogy az erőszaknak nem föltétlenül maguk a politikusok tekintik részeként az elnyomás mechanizmusait. Kell ehhez a (civil) társadalom és uralkodó hatalom közötti egyezményes alku,³ kell legyen az elnyomás mechanizmusainak kialakult rendszere és konvenciói, s mivel Clausewitz tételét megfordítva (mely szerint a hatalom a háború folytatása más eszközökkel) azt vallja: „a politika a háború folytatása más eszközökkel”, így hát ezzel együtt azt is kifejti (sok előadásból álló egyetemi sorozatában), hogy egyfelől az uralkodó erőszakhoz mindig egy „hatalomviszony szolgál, amelyet háborúban, háború által létesítettek, történelmileg meghatározott, adott pillanatban”, s ehhez szükséges, hogy mindezt „akkor nem az átruházás, szerződés, elidegenítés fogalmi szerint elemezzük, ne is a termelési viszonyokat megerősítő funkcionális elemek szerint, hanem először is és mindenekelőtt a harc, a szembenállás vagy a háború fogalmi alapján”; másfelől attól, hogy a hatalom a békét hirdette meg a háború ellenében, „még egyáltalán nem mond le a háború eszközeiről, és nem semlegesíti az egyensúlyvesztést, amely a háború utolsó csatájában jutott kifejezésre. A politikai hatalomnak e hipotézisben az volna a szerepe, hogy folyamatosan átírja e hatalomviszonyt egy csendes háború útján az intézményben, a gazdasági egyenlőtlenségekben, a nyelvben, sőt az emberek testében”; következőleg „a politika a háború folytatása más eszközökkel: vagyis a politika a háborúban megnyilvánuló erők egyensúlyát veszített állapotának szankcionálása és meghosszabbítása. Ám e tétel megfordítása mást is akar mondani: tudniillik, hogy e 'civil békén' belül a politikai küzdelmek, a hatalomért folyó hatalmi harcok, az erőviszonyok módosulásai, bizonyos szempontok hangsúlyozása, megfordítások stb. – mindez egy politikai rendszerben nem interpretálható csupán a háború folytatásaként. Hanem a háború epizódjaiként, szétforgácsolásaként, mozgásaként értelmezendő. Soha nem íránk alá, hogy ez még mindig ugyanannak a háborúnak a története, ha már a béke és intézményei történetéről van szó”, de ettől ez még mindig ugyanaz. Sőt: „Ezzel pedig a következőt akarom mondani: a hatalom klasszikus jogi elméletében a hatalmat olyan jognak tekintették, amely birtokolható, mint általában a javak, adományozható és elvehető, teljességgel vagy részleteiben, egy jogi vagy jogalkotói aktus által, e pillanatban nem nagyon fontos, hogy átruházásról vagy szerződésről van-e szó. A hatalom konkrét,

³ Michel Foucault: „*Il faut défendre la société.*” Cours au Collège de France, 1976. Seuil/Gallimard, 1997. Az idézetek e „Mi a hatalom” sorozatból valók, lásd <http://www.irodalmilap.net/?q=cikk/michel-foucault-mi-hatalom-eloadasok-collge-de-france-ban-reszlet-o>

amelyet minden egyén birtokol, és teljességgel vagy részben átruház egy hatalom, politikai uralkodói hatalom megalkotásához. A politikai hatalom létrehozása tehát e sorozatban bonyolódik le, abban az elméleti összességben, amelyre utalok, egy jogi művelet modellje alapján, amely a szerződéses csere rendjéről való. Következésképpen ez nyilvánvaló analógia, amely ezen elméletekben mindvégig jelen van a hatalom és a javak, a hatalom és a természeti kincsek között”. Mivel pedig „a hatalom mindenestre az elnyomás szerve, ez a mai szótárban a hatalomnak majdhogynem homéroszi jelzője. Akkor pedig a hatalom elemzése lényegileg először is ne az elnyomás mechanizmusainak elemzése legyen”.

Az elnyomás mechanizmusaihoz pedig hozzátartozik a képviselet uralása, az ellenbeszélők és szolgálkúvek egyensúlyban tartásának technikája is. Mert bár a szavazópolgárok választják a kormányzót, szenátort, helyi-középszintű vezetőt, nem „birtokolják” azt/őket, nincs tényleges joguk és eszközük arra, hogy irányítsák. A kormányzó pedig hivatalának tartozik kötelezettséggel és nem a választópolgároknak. Utóbbiaknak is csak az a feladatuk, hogy gondoskodjanak a hivatal betöltéséről, s nem az, hogy igazgassák a hivatal betöltő személyt. A helyzet tehát alapvetően ellentmond annak a demokráciáról vallott népszerű felfogásnak, mely szerint a demokráciában a *közéleti emberek* a nép (vagyis a szavazópolgárok) szolgálói. Ráadásul alapvető különbség van a végrehajtást gyakorló személy és a képviseletet gyakorló személy között, mert a végrehajtónak becsületbeli kötelessége, hogy úgy tekintsen magára, mint választói ügynökére, a képviselőtől ezt az ésszerűség és az általános közérdek korlátai között igenis elvárják, az erkölcsi értékrend részét képezi. Nem lehetne tehát államelnök vagy miniszter, aki megengedheti magának, hogy hivatalát valamely ügyfele, valamely érdekszövetség vagy pártja előmozdítására használja fel. Tetteiben szinte sosem lehetne úgy mutatkozni, mint aki politikát játszik, hiszen az ő erénye elsődlegesen a *közérdek iránti hűség*, s végső esetben (akár képmutató tisztelettel) a közjónak kellene adóznia. A civilizált és főleg a modern állam rendjéhez és szabadságelveihez szorosan hozzátartozik, hogy a szavazópolgárokat hatékonyan és intézményesen képviseljük – de a képviseletet (nevezzük mondjuk pártnak, ügyvivő testületnek, civil kezdeményezésnek, érdekkijárónak akár) a legrobosztusabb demokráciában sem szabad összekeverni a kormányzással, a közérdekű szerveződésmódok komplex kezelésének felelős technikájával.

Mindezek mellett⁴ a nyugati társadalmak hagyománya szerint a civilizált kormányzás alapját az a feltételezés képezi, hogy a kormányzás és a képviselet funkciója egyensúlyban van, hogy ezek

⁴ A három kötet, amire fennebb utaltam, kapcsolódna újabb három opusz ismertetéséhez (John Lukacs: *Hozzászólások a legújabb kori magyar történelemhez* /2013/; Berit Bliesemann de Guevara & Tatjana Reiber szerk: *Karizma és hatalom* /2011/; Ernesto Laclau: *A populista ész* /2011/ – hogy több szakmai munkát ebbe az írásba már ne is próbáljak beleszuszakolni), melyeknek mind az amerikai „álom” és földrésznyi „valóság” kontrasztjában megvan a maga nacionalista, etatista és populista verziója, ahogy a kelet-európai úrhatnáságok és erőszakpolitikák terén ugyancsak számos verziója lenne fölidézhető.

egymást ellenőrzik, korlátozzák, ellensúlyozzák, kiegészítik, tájékoztatják és ösztönzik. Az elmúlt fél évszázadban azonban e régi uralmi logika sérelmet szenvedett, a „két hatalom” egyensúlya súlyosan megbomlott. Életképtelenné tették, legyengítették és kiszigerelték a végrehajtó hatalmat, eldurvították a kormányzatit, és függővé varázsolták a tényleges képviselőit. Úgy is lehetne mondani: a köztársasági típusú uralkodói hatalom, lévén teljesen szekularizált, meglehetősen sokat veszített erkölcsi súlyából, mert megfosztották a benne rejlő magasztosság illúziójától.

Közismert, hogy az átmenetek és strukturális rendszerváltások első kétszáz éve mindig drámai. Az *összetorlódott átmenet*, amelyben a puha diktatúrából a parlamentáris autokráciába, a keleti hovátartozásból a nyugatiba, a termelő struktúrák felől a szolgáltatóiba, a biztonságosságból a bizonytalanságba, a nemzeti zárkózottságból a regionális nyitásba araszolunk át, még korántsem képes érvényesíteni azt a politikai filozófiát, amely a liberális életmód és társadalomfelfogás mellett a közjó érvényesítését célozza meg. Megtörtént minálunk már az, ami a francia forradalom szent céljaként a plebejusok és a polgárság vágyképeként megfogalmazódott: az uralkodó osztály megdöntése és kiszorítása árán végbemenő felszabadulás. A nyugati fejlődés másik alaptípusa viszont nem a véres thermidor, hanem az alkotmányos átfejlődés útja, amelyben már olyan törvények vezetnek olyan társadalmi erőket, amelyek és akik az egyenlőséggel szemben álló és igazságtalan folyamatokat, elveket, törekvéseket kell korlátozzák. Mint Diderot fogalmazta meg: „Légy óvatos azokkal, akik rendet akarnak teremteni; igazgatni annyit tesz, mint hatalmat szerezni mások felett és ezzel bajba sodorni őket...”

E bajkeverés kollektív erővel való csökkentése, valamint a közjóra hivatkozó, s a maga uralmát doktrínákra építő új hatalom ellenőrzésének megoldása lenne a mindenkori kortárs társadalom feladata. A pártállami rendszer lényegi vonása volt, hogy a maga forradalmát tekintette az uralom alapjának, alkotó aktusnak, amely után már minden magától megoldódik (s ami mégsem, az kiiktatható). A poszt-szocialista kormányzat az internacionális keretet részint a térben tágította virtuálisan, részben nemzetivé szűkítette, mintha az új doktrína önálló szervezőerővé válhatott volna, de csakis ott, ahol a magunk kézenfekvő határai még megrajzolhatóak. Az ezt követő újabb, illiberális vagy despotizmusra hajazó doktrína már úgy tesz, mintha nem lenne semmi fontosabb, mint a többségi döntés támogatása *közjó-doktrína*. Az őutánuk következő majdani doktrínáról még korai lenne indulatos vagy reménykeltően bizalom-ittas jelzőkkel szólni – de a nyugati társadalmak is megpróbálták vigyázni arra, hogy a *közmegegyezés* nevében fenntartsák a közérdeknek azt a látszatát, amely elfedte a társadalmakat valóságosan is megosztó vallási, erkölcsi, ideológiai, etnikai, uralmi, gazdasági és innovációs viszonyokat. Csakhogy a jelen században ez már lehetetlennek bizonyult, ez a körültekintő szabály, a komplexitás valódi elve immár nem működik. Csak addig működött, amíg

az emberek nagy tömegei nem voltak olyan mélységesen elégedetlenek, mint amilyenek most, s nem voltak annyira sem tájékozottak, kommunikatívak, amilyenek most már akár lehetnek is. Olyan társadalomban volt csak fenntartható a *közjó ideológiája*, amely biztonságos, haladó, gazdagodó volt, és nem kellett szembenéznie a mai kihívásokkal.

A nyugati társadalmakban még mindig fennállnak azok az intézmények, amelyek a közjó filozófiájára épültek. De olyan köz használja már őket, amelyet nem tanítottak meg erre a filozófiára, s ezért többé már nem is ragaszkodik hozzá; továbbá mások lettek az életmód-minták, mások az erkölcsök, más az idő- és térszemlélet, mások a nemzetközi viszonyok, a mozgások, a civilizáció tartalmi. Minálunk ráadásul még ki sem alakultak igazán a közjó intézményei, vagy csak olyan formában, hogy hamis politikai premisszákra épültek és így idejekorán érvénytelenekké váltak. Nemzedékek tanulták meg azt, hogy higgyenek egy szocialista közjó filozófiájában, egy magasabb életszínvonal felé való állandó haladásban, s nem is készülhettek föl arra, mit jelent a politikai szabadság megváltozott struktúrája közepette a külvilág elhúzódó-növekvő válságával együtt járó kudarcokat és az elszigetelődést átélni, elviselni, vagy a társadalmi normák változását bizalommal és egyúttal kételkedéssel elfogadni, az esélyekről egyezkedni, a mozgásokat széttagolva látni, a hatásokat csöstül elszenvedni, az alkupozíciókat szüntelenül változtatni, a reményeket és eszményeket napra nap cserélni...

A korai, felhalmozó típusú kapitalista gazdaság és a modern piacgazdaság is küzd azzal a lehangoló felismeréssel, hogy minden filozófia valamilyen emberi szándék eszköze, következésképpen minden igazság énközpontú és egyéni érdekracionalitáson alapul. Vagyis nincs általánosan bevett ismérv arra, hogy mi az igaz és a hamis, mi a jó és a rossz azon kívül, amit a szavazók, a fogyasztók akarata szerint ilyesminek lehetne tartani, vagy feltételezhető a többségükről, hogy minek tartják az őket körülvevő jelenségeket. Egyre gyakoribb, hogy a deklaráltan vagy furfangosan zsarnoki kormány is képessé válik eredményesen képviselni azt, hogy a szabad társadalomban kellene alkalmazkodási szándékok, kiegyezési kísérletek, személyes érdekeket korlátozó intézmények, „megszorító intézkedések”, de a „szabadság” pusztá meghatározásában önhatalmúan is kivagyri hatalom sokkal szimplábban megoldja ezt: vagy nem foglalkozik saját definíciója hitelességével, vagy megtorolja a kételkedőkön, ha elvitatják, esetleg csupán ráhagyja a definíciók gyártóira, hogy küzdjenek meg a fogalmakkal, ő maga addig is a háttérben a mindenkori kormányzat konszenzusos-egyensúlyos rendszeréből a többség nevében/révén választott kisebbségként tolja az ügyeket, elvitathatatlan legitimitással, megmásíthatatlan udvarhúséggel. Ezenközben pedig a hajdan partnerként, demokratikusan indult kisebbségi liberálisok nemcsak átmosódtak a halkuló többségbe, de egyenesen deliberalizálódtak, fölszámolták önmagukat, elsimultak az ellenkezés vagy ellenzéki minoritásai között, s lettek hangtalan hang, láthatatlan képzet, vagy kollektív emlékezeti kontraszt a nemzeti demokrácia-történetben...

A már nem korai, hanem jelenkori (jelzős) kapitalizmusok állami univerzumai (liberális állam, ipari állam, gyarmatosító állam, jóléti állam, gondoskodó állam, szociális és válságkezelő, globalizált és kockázatviselő, vállalkozó és új tekintélyelvű stb. formációk) a kortárs világ olyan ideálképeit testesítik meg, melyekben már régen nincs szó búzamezőkről, patakpartról, játszóházzal vagy nyelviskoláról, templomi kórusról vagy érdekegyeztetésről, s amiről egyáltalán szó van, az is totális és globális és multipoláris és hiperszofisztikált. A maga kisstílusú, lokális, szomszédsági és privát világaiban megrekedt kistérsadalmak többsége azonban nem képes mindezen meta-szintű változások átlátására, értésére – s még kevésbé befolyásolására. Lehetséges, hogy e perszonális szükségletek belátása, megfogalmazása még a huszadik században is számos társadalomban elemi igény volt, s nemcsak korszakos közérzet, demokratikus iskolázottság, toleráns történelem eredménye lehetett, de ama kollektív felismerés is, hogy másként nem megy. Ennek döbbenete azonban mindenkit magára hagyott, elszigetelt, kiszolgáltatottá tett. Továbbá megfosztottá is, szegényebbé attól az illúziótól, hogy valamije van, sajátja, tulajdona, birtokolható jószág, akár szellemi, anyagi vagy morális, de saját, tulajdonolható. Márpedig a közjó etikájában és filozófiájában a tulajdonhoz való abszolút jog – miként bármilyen jog, ami más embert is érint – nem fogadható el. Sőt, ezt követelni és elfogadását kikényszeríteni a törvényesség és a civilizáció határain kívülre esik. Emiatt az abszolút magántulajdon elkerülhetetlenül aggasztó eredményekre vezet. Még a törvényhozóknak is csak alig-alig van módjuk szakítani azzal a hagyománnyal, hogy a tulajdon védelme és a törvény alkotása egymásért való társadalmi célok. Így és ezért a tulajdonosok és a tulajdon nélküliek között semmiféle megegyezéssel kölcsönösség, ésszerű kölcsönhatás nem működik az ésszerű párbeszéd határain belül. Az egy Népen belül ilyen módon kialakuló „két nemzet” jóval hosszabb távon jelent történelmi konfliktusforrást, mint azt akár nemzeti, akár szocialista, akár kereszténydemokrata pártpolitikával befolyásolni lehetne. Erőpolitika ez, helyenként erőszakpolitika is, intim háború a megszokott fegyvernemeknél, veszélyesség-tudat nélkül és közhaszon helyett.

A törvények a legtöbb olyan társadalomban, amely már túljutott a szokáscselekvések rendszerén, csakis úgy érvényesülhetnek, ha az államot és közképviselői, végrehajtó ágazatait olyan emberek irányítják, akik a társadalmi szerződéseket minimum a maguk számára kötelezőnek érzik. Ott és ahol ez elmarad, ahol a bírák és bankárok, a törvényhozók és törvénytisztelők, a törvények végrehajtói és a közkerülés alaptételei nem ragaszkodnak már hozzájuk, ott az alkotmányok, szerződések, közmegegyezések pusztán „holt levelek”, a személyes és a kollektív szabadságot egyaránt korlátozó eszközök maradnak. S hogy maradnak, azt látjuk az országosra, sőt földrész-méretűre hízott maffiák, totálisan korrupttá vált kormányok, világpusztításra is elszánt uralkodók köznapi históriáiból.

Valójában persze sosem voltak a politika és erőszak e jegyességének felkentjei, tanúi vagy násznépei, s talán nem is lehetségesek olyan specifikus „szerződések”, közös javakra garanciálisan érvényes megállapodások, amelyek átfognák a „jó társadalom” íratlan szabályait, a kötelességektől a jóízlésig, a felelősségtől a morálig, ellenőrzéstől a korrekcióig. Ráadásul a közjó morálja és filozofikus jelentősége föltehetően jelentős mértékben elveszítette intellektuális és materiális hitelét az elmúlt évtizedekben. A mai „társadalmi közjó” meghatározásában és legitimitásának érvényesítésében egyelőre a politikai hatalom birtokosai ragadták magukhoz a jogot, javarészt olyanok, akik ha nem is vetik el az alkotmányos demokrácia elveit, de gyakorlati tetteikben nemigen követik azokat. A *társadalmi hanyatlás* e tekintetben is az ő kezükben van. Amennyiben ezt a zuhanást megakadályozni vagy legalább korlátozni próbálnánk, lehetőségünk maradna arra, hogy a társadalmunkban egyre inkább hiányzó erkölcsi törvények megőrzésével, a fokozatos piaci barbarizálódás korlátozásával vagy az erőszak és az ezerféle agresszió feltételeinek nehezítésével valamelyes korlátot vessünk a civilizálatlan politikai magatartások érvényesülésének. Gyakorlati szabályok szónoki kinyilatkoztatására nincs itt szükség. A cselekvés és tisztesség, meggyőződés és közviselkedési normák határait mindenki pontosan érzi, aki hajlamos egyetlen kortársára odafigyelni, s annak érdekeit és értékeit megérteni. S ha csupán néhányan teszik mindezt sikeresen, talán már visszaállhat a remény, hogy van a társadalmi *köz*-nek olyan életvilága, amely az egymásnak ellentmondó és egymással versengő személyes világok sokasága felett legalább részben uralkodhat, szuverén hatást gyakorolhat. Enélkül a bizonyosság (vagy legalább remény) nélkül mindennemű harc hiábavaló, s minden cselekvőkészség bénult marad. Vagy hát alapja új erőknek, politikáknak, hatalmaknak, melyek újra elveszítik, vagy épp visszanyerik közakarát-jellegüket...